

Yorum Farklılıkları Açısından Bir Tefsir Kaynağı Olarak Kur'ân-ı Kerîm¹

Ahmet Sait SICAK
Yrd. Doç. Dr., MKÜ İlahiyat Fakültesi
ahsa99@hotmail.com

Öz

Bu makale tarihi süreç içerisinde; rivâyet ve dirâyet ağırlıklı tefsirler, sonrasında ise konulu tefsirler ve kavram tefsirleri pratiğinde bir tefsir kaynağı olarak Kur'ân-ı Kerîm'i ele almaktadır. Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinin en sağlam ve en güzel tefsir metodu olduğu tefsir üsûlcüleri arasında genel bir kabuldür. Bu ön kabulde birlikte yapılacak araştırmada; müfessirler Kur'ân'la Kur'ân tefsirini bir tefsir metodu olarak her âyet için vazgeçilmez görmüşler midir? Kaynağın kendisi bu metodu kullanmayı tercih edenlerin bazı âyetler üzerinde ittifak etmelerini sağlamış mıdır? Tarihsel gelişim içerisinde Tefsir pratiği -açıklayıcı bir unsur olarak- bazı âyetleri vazgeçilmez kılmış mıdır? Tefsir müdevvenâtı, bir âyeti açıklamak için kullanılan âyetler göz önüne alındığında, geçmişten geleceğe nasıl bir yelpazeyi şekillendirmektedir? şeklindeki sorulara verilecek cevaplarla Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri metodunun uygulamadaki öznel ve nesnel değerine değinilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Öznellik, Nesnellik, Tefsir, Kavram Tefsiri, Konulu Tefsir.

The Holy Qur'an as a Source of Tafsir with respect to Differences in Commentaries

Abstract

This article deals with the Holy Qur'an as a source of tafsir with respect to early common methods of tafsir, mainly Riwayah and Dirayah commentaries and later on in terms of the practice of interpretation and concept tafsirs in the course of the historical process. Among tafsir commentators, the most reliable and trusted method is Tafsir al-Qur'an bil-Qur'an, interpreting the Qur'an with reference to the Qur'an itself. With this assumption in mind, this research tries to find answers to the following questions by employing subjectivity and objectivity value in the application of this method of tafsir: Are commentators regard Tafsir al-Qur'an bil-Qur'an as an indispensable method of tafsir for every verse? Does the source itself make it possible for commentators using this method to reach consensus on some of the verses? Does this practice of tafsir, as an element of exposition, in the course of the historical process make some verses indispensable? In the collected works of tafsir, when the verses used to explain a verse are taken into consideration, what kind of spectrum is observed from past into the future?

Keywords: Subjectivity, Objectivity, Tafsir, Conceptual Interpretation, Topic-Based Interpretation.

¹ Bu makale *Kur'ân Tefsirinde Öznellik* adlı doktora tezimizin 300-314. sayfalarından ve ilgili diğer bölümlerinden istifade edilerek ve geliştirilerek hazırlanmıştır.

Giriş

Yorumların farklı veya aynı olduğu hükmünü verebilmek; yorumun içinde bulunduğu niyetsel, gayesel, metinsel, tarihsel, toplumsal, kültürel ve bunun gibi birçok bağlam göz ardı edilse bile oldukça zordur. Söz konusu bağlamlar düşünüldüğünde ise aynı gözüken yorumların farklı, farklı zannedilen yorumların da aynı olabilme ihtimali de vardır. Bu makalede belirtildiği şekilde hakkında genel hükümler vermenin hemen imkânsız olduğu “yorumların farklılığı” meselesinin oldukça spesifik bir yönüne; hem klasik hem de son dönemde yapılan Kur’ân yorumlarında yorumcu tarafından özellikle belirtilerek kullanılan âyetlerin neler olduğuna değinilecektir.

Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsiri kapsamında belirli bir âyeti farklı müfessirlerin aynı âyetlerin yanında farklı âyet/ler/le tefsir ettiği bilinen bir gerçektir. Bu sebeple de Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsiri için araya dirâyet² unsurunun dolayısıyla öznelliğin girdiği söylenebilir.³ Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsiri üzerine son çeyrek asırda yapılan, inceleme fırsatı bulduğumuz tüm çalışmalarda Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsirinin, yani Kur’ân’ı kendi iç bütünlüğü içinde anlamının, sanıldığı gibi nesnel olmadığı vurgulanmaktadır. Bu kanının temellendirilmesi ise genel olarak Kur’ân’ın var olan bütünlüğünü ortaya çıkaran ve âyetler arasında iç bağlantılar kurarak yorumlayanın özne olduğu görüşüdür. Bu olgu, tefsir faaliyetinin kendi doğasından kaynaklanmaktadır.⁴ Zira tefsir yapma eylemi, insana ait bir iştir. İnsanın öz nitelikleri ile ortaya konan bütün maddi ve manevi eylemler ise, değişken ve farklı olabilir, failinin sahip olduğu her imkân ve yoksunluğu yansıtabilir. Dolayısıyla Kur’ân’ı kendi bütünlüğü içinde anlamak sonuçta bir dirâyet işidir ve öznedir.⁵

Hem yapılan açıklama faaliyetinin müfessirin kendisiyle var olduğu hem de yapılan yorumun, Murad-ı ilahiye uyan ve uymayan yönleriyle müfessirin kendinden de bazı manaları yansıttığını ifade etmek için kullandığımız *özneliğin* Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsirinde nasıl var olduğu ve ne gibi sonuçlar doğurduğu oldukça karmaşık ilişkileri ortaya çıkarmayı gerektirecek araştırmalara ihtiyaç duymaktadır. Değinilen karmaşık ilişkiler, tarihsel değişim ve gelişimi de vurgulanarak Tevbe Sûresi 60. âyetin yorumlarında hem klasik tefsirlerden hem de son dönem çalışmalardan seçtiğimiz örneklerle bu makalede ortaya konulacaktır.

Tevbe Sûresi 60. Âyet Yorumlarında Bir Tefsir Kaynağı Olarak Kur’ân-ı Kerîm

² Dirâyet kelimesinin etimolojik tahlili ve öznellik ile irtibatı için bkz. Ahmet Sait Sıcak, “Kur’ân Tefsirinde Öznellik” (Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), s. 131-135.

³ Ali Karataş, “Rivâyet ve Dirâyet Kaynakları Açısından Mâtürîdî’nin Te’vilâtü’l-Kur’ân’ı”, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* – 47, (2010): 164.

⁴ Sıcak, s. 4-6.

⁵ Mevlüt Erten, *İslam Tefsir Geleneğinde Öznellik* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2011), s. 46.

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Zekâtlar sadece fakirlere, düşkünlere, zekât toplayan görevlilere, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlara, esirlik ve kölelikten kurtulmak isteyenlere, borçlulara, Allah yoluna ve bir de muhtaç kalmış yolcu ve gariplere mahsustur. Allah tarafından kesin olarak böyle farz buyuruldu. Allah alîmdir, hakîmdir (her şeyi bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir).”

Konuyu ele alırken Tevbe Sûresi 60. âyetin seçiminde birkaç unsurun etkili olduğu söylenebilir. Bu âyet birçok müfessir tarafından tefsir geleneği içerisinde muttasıl ve munfasıl bütünlük kapsamında ele alınmıştır. Ayrıca nazârî bütünlük açısından da son devirlerde bu âyetin üzerinde birçok çalışma yapıldığı görülmektedir.⁶ Bu yönüyle Tevbe sûresi 60. âyetle ilgili yapılan yorumlar Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinin temelini oluşturan bütünlük çeşitleri bağlamında konuyu rahatça inceleme imkânı verecektir. Elbette bu âyeti incelemenin bazı handikapları da barındırdığı ifade edilmelidir. Bunlardan en önemlisi; kimi müfessirlerin âyetle ilgili bazı meselelere daha önceki âyetleri incelerken değinmiş olmasıdır. Bu sebeple âyetin tefsirinde daha önceden değinilen meseleleri tekrardan kaçınarak ele almama ihtimali ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu âyet-i kerîme birçok unsur ve hususu içinde barındırdığı için kullanılan herhangi bir âyetin, tefsir edilen âyetin hangi meselesini açıklamak için kullanıldığı (kimi zaman belirtmeye çalışsak da) meçhul kalmaktadır. Âyetin tüm unsurlarına ayrı başlıklar açmak suretiyle yapılacak bir çalışma ise bir makale sınırlarını aşacak ve rahatlıkla bir tez konusuna kaynaklık edecek mahiyettedir. Bu bilgiler çerçevesinde Tevbe sûresinin 60. Âyetinin yorumlarında ilk başta klasik tefsirler sonrasında ise son dönemde Kur'ân üzerine yapılan çalışmalar olmak üzere iki bölümde, bir tefsir kaynağı olarak hangi Kur'ân âyetlerinin kullanıldığı tespit edilecektir.

a- Klasik Tarzda Yazılan Tefsirlerde

Tefsir geleneği içerisinde müstesna yeriyle Taberî (v. 310/923) bu âyetin tefsirinde oldukça hacimli açıklamaları içerisinde sadece Bakara, 2/61, 273;⁷ Kehf, 18/29. âyetlerinden istifade etmiştir. Bu âyetlerden üçü; Bakara, 2/273 ve Kehf, 18/29. âyetler naklettiği rivâyetler içerisinde geçmekte, kendisi ise yalnızca Bakara sûresinin 2/61. âyetini “mesâkîn” kelimesini açıklarken bir dirâyet unsuru olarak kullanmaktadır.⁸ İmam Mâtürîdî (v. 333/944) bu âyeti iki önceki Tevbe 9/58. âyetle siyak sibak ilişkisi içerisinde açıklamaya başlamaktadır. Sonrasında ise Tevbe, 9/103; En'âm, 6/141; Haşr, 59/8; Beled,

⁶ Muttasıl, munfasıl ve nazârî bütünlük ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Alparslan Açıkgenç, “Tefsir Usulünde Bütünlük Sorunu (Uygulamalı Bir Çalışma Denemesi)”, *İslami Araştırmalar* 3, (1989): 95-101; Sıcak, s. 223-251.

⁷ Farklı iki rivâyette geçmektedir.

⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Ceñrî Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-fîkr, 1995), c. II, s. 509-534.

90/15, 16; Bakara, 2/273; Enfâl, 8/67 ve Nisâ, 4/43. âyetlerini farklı bağlamlarda kullanarak tefsire devam etmektedir.⁹ Semerkandî, (v. 373/983) iki sayfalık az hacimli açıklamasında üç âyet-i kerîmeden istifade etmiştir. Bunlar; Beled, 90/16; Kehf, 18/79 ve Bakara, 2/273. âyetlerdir.¹⁰

Abdülkerîm el-Kuşeyrî (v. 465/1072) ise “yolda kalmış yolculara” lafzını açıklarken kulun gurbete düştüğü zaman Allah Teâlâ’nın misafiri olarak sayılacağını belirtmiş ve İnsan sûresinin 76/21. âyetiyle -“Rableri onlara tertemiz bir içecek içirmiştir.”- bu şekilde kurduğu irtibatı açıklamıştır.¹¹ Zemahşerî (v. 538/1144) ise ilgili âyetin tefsirini yaparken diğer Kur’ân âyetlerini zikretmemiştir.¹²

Dirâyet tefsirinin en önemlilerinden sayılan Râzî’nin (v. 606/1209) tefsirinde Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsirine sıkça rastlanmaktadır. O, genellikle kişisel eğilimine göre âyetler arasında irtibat kurarak, konu edindiği âyeti tefsir etmeye çalışmaktadır.¹³ Mesela o, Tevbe sûresinin 60. âyetini tefsir ederken; zekâtın gerekliliğini mantık zeminine taşıyarak açıklamakta; insan-mal sevgisi ile tasadduk arasındaki bağlantıyı kurmak için Alak, 96/6, 7; Hûd, 11/6; Râd, 13/17. âyetlerini gündeme getirmektedir. Burada zekât sisteminin makuliyetini ortaya koymak için tercih edilen üç âyette Râzî’nin öznelliğini yönlendiren faktörlerin¹⁴ rol oynadığı söylenebilir. Bu âyetler Râzî’nin

⁹ Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Matürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân: el-A’raf-et-Tevbe* (tahkik Ertuğrul Boynukalın; müracaat Bekir Topaloğlu, İstanbul: Mizan Yayınevi, 2006), c. VI, s. 383-392.

¹⁰ Ebü’l-Leys İmamülhüda Nasr b. Muhammed b. Ahmed Semerkandî, *Tefsîrû’s-Semerkandî: Bahru’l-Ullûm* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1993), c. II, s. 56-57.

¹¹ Abdülkerim Kuşeyrî, *Letâifu’l-İşârât: Kuşeyri Tefsiri* (trc. Mehmet Yalar, İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2012), c. II, s. 383.

¹² Ebü’l-Kâsım Mahmud b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmudî’t-Tenzil ve Uyûni’l-Ekâvili fi Vucûhi’t-Te’vîl* (Mısır: 1354), c. III, s. 59-61.

¹³ Erten, s. 47.

¹⁴ Söz konusu faktörler *paradigma* şeklinde de isimlendirilebilir. Amerikalı bilim felsefecisi Kuhn’un (1922–1996) ortaya attığı ve çeşitli alanlarda kullanılması yaygınlaşan bir kavram olan “paradigma”nın ne olduğunun bilinmesi, tefsirin doğal uyum özelliğini oluşturan ve müfessirlerin yorumlarını etkileyen faktörlerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Yunanca “misal, ilk örnek, örnek olabilen” anlamına gelen bu kelimenin Türkçe karşılığı, çerçeve kavram ve değerler dizisi olabilir. Kuhn “Bilimsel Devrimlerin Yapısı” adlı eserinde bu kavramı çeşitli anlamlarda kullanmaktadır. Bilim adamının yetiştiği ortam, onu çevreleyen kavram çerçevesi, fikir çerçevesi, bilimsel başarılar, gelenek, model, metafizik kurgu, siyasi kurumlar kümesi, herkesin kabul ettiği doktrinler bütünü, o dönemde hâkim olan dünya görüşü, evrensel ölçülerde bilinen bir bilimsel başarı, bütün bir gelenek ve bir model, bir analogi, başarılı bir metafizik spekülasyon, politik bir kurumlar takımı, iki tarzda görülebilen algı kalıbı, algılamayı yönlendiren bir ilke, genel bir epistemolojik görüş noktası, yeni bir görme tarzı, geniş bir gerçeklik alanını belirleyen bir etken paradigma için kullanılan anlamlardan bazılarıdır. Bkz. Thomas Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* (çev: Nilüfer Kuyuş, İstanbul: Kırmızı Yay., 2008), s. 75; Ted Benton, Ian Craib, *Sosyal Bilim Felsefesi: Toplumsal Düşüncenin Felsefi Temelleri* (trc. Tatlıcan, Ümit, Binay Berivan, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2008) s. 77-78; Aslı Üner, “Sosyal Bilimlerde Nesnellik Sorunu” (Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), s. 33; S. Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü* (9. bs., Ankara: Akçağ Yay., 2004), s. 337-338; Caner Taslaman, “İzâfiyet Teorisi, Değerler ve Tanrı-Evren İlişkisi”, *M.Ü.İ.F.D.* 33, (2007): 9; Sıcak, s. 5-6.

sadece âyet dâhilinde ortaya çıkan bir mesele ve bağlamda kullandığı âyetlerdir. Razî, âyetin muhtevasını ilgilendiren diğer meseleler için ayrıca Tevbe, 9/13, 60, 103; Enfâl, 6/41; Kıyâme, 75/24, 25; Kehf, 18/79; Muhammed, 47/38; Beled, 90/14-6; Zâriyât, 51/19; Bakara, 2/177; Nur, 24/33 âyetlerine yer vermiştir. Bunlara ek olarak Zâriyât, 51/19; Tevbe, 9/103 ve Beled, 90/16. âyetleri iki farklı bağlamda ikişer defa kullanılmıştır.¹⁵

Kurtubî (v. 671/1273) ise bu sûrenin tefsirinde Bakara, 2/271, 273; Kehf, 18/79; Duhâ, 93/8; Tevbe, 9/103; Nisâ, 4/1; Haşr, 59/18. âyetleri kullanmıştır.¹⁶ Neseî (v. 710/1310) bu âyeti tefsir ederken Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri metodunu kullanmamış¹⁷ fakat Medârikü't-tenzîl'in şerhi İklîl'de Şeyh Abdülhak (v. 1333/1915) zekâtın zikredilen sınıfların mevcut olanları arasında paylaştırılması gerektiği meselesini Enfâl sûresinin 41. âyetiyle tefsir etmiştir.¹⁸

İbn Kesîr (v. 774/1373) bu âyetin tefsirinde mükâfatın yapılan işin cinsinden oluşu bağlamında tek bir âyetle, Sâffât sûresinin 37/39. âyetiyle, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri metodunu kullanmıştır.¹⁹ Rivâyet tefsirleri içerisinde Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri açısından özel bir yere sahip olan bu tefsirde²⁰ incelediğimiz âyetle ilgili olarak sadece bir âyetten istifade edilmesi, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri metodunun rivâyet ve dirâyet tefsiri ayrımındaki²¹ konumu düşünüldüğünde önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Tefsirin Türkçe çevirisine ise özellikle kavram tefsirini hatırlatacak tarzda ve fıkıh ağırlıklı izah bölümleri eklenmiştir. Bu bölümlerde ise Bakara, 2/155, 188, 267,²² 273; Zâriyât, 51/19; Enfâl, 8/41; Teğâbun, 64/15; Tevbe, 9/103;²³ En'âm, 6/141; Nisâ, 4/29. âyetleri yer almıştır.²⁴ Süyûtî (v. 911/1505) ise İsrâ,

¹⁵ Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990/1411), c. VIII, s. 70-92.

¹⁶ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Cami li-Ahkami'l-Kur'ân* (i'tina ve tsh. Hişam Semîr el-Buhari, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), c. IV, s. 167-192.

¹⁷ Ebü'l-Berekât Hâfîzüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Neseî, *Tefsîrû'n-Neseî= Medârikü't-tenzîl ve hakaikü't-te'vîl* (tahk. ve tahr. Yusuf Ali Büdeyvi, Dimaşk; Beyrut: Daru İbn Kesir, 2008/1429), c. I, s. 688-689.

¹⁸ Muhammed Abdülhak b. Şâh Hindi Hanefî, *el-İklîl ala Medârikü't-tenzîl ve hakaikü't-te'vîli'l-İmam en-Neseî* (tahkik Muhyiddin Üsâme el-Bayrakdâr, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2012), c. IV, s. 60.

¹⁹ Ebü'l-Fida İmâdüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azim* (tahk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., Kahire: Müessesetu Kurtuba; Mektebetü'l-Evladi's-Şeyh li't-Türas, 2000), c. III, s. 124-128.

²⁰ İbn Kesîr'in Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinin en güzel örneklerini vermesinin yanında bunu belli bir sistematîğe göre yapması da önemlidir. Bkz. Saliha Türcan, "Rivâyet tefsiri geleneğinin dönüşümü İbn Kesîr (Ö.774/1373) Tefsiri örneği üzerinden" (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), s. 69, 72, 162, 165, 184. İbn Kesîr'in diğer âyetlerin tefsirinde başvurduğu âyetlerin listesi için bkz. Aydın Atik, "İbn Kesîr'in Kur'ân'ı Kur'ân'la Tefsiri" (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996).

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sıcak, s. 127-165.

²² Farklı bağlamlarda iki yerde kullanılmıştır.

²³ Farklı bağlamlarda iki yerde kullanılmıştır.

²⁴ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri* (trc. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yay., İstanbul 1994), VII, 3515-3560.

17/26; Bakara, 2/271, 273; Zâriyât, 51/19. âyetlerinden istifade etmiştir.²⁵ Hatîb Şîrbînî, (v. 977/1570) tefsirinde sadece iki âyet-i kerîmeden; Kehf, 18/79 ve Enfâl, 8/41. âyetlerinden yararlanmışır.²⁶

Bursevî (v. 1137/1725), her ne kadar âyetin işârî tefsiri bölümünde “mesâkin”le ilgili olarak yaptığı yorumlarda birkaç yönden Kehf, 18/79. âyetini çağrıştıracak isim, olay ve olgulara yer verse de bu âyetin tefsirinde açıkça âyet zikretmeyen müfessirlerdendir.²⁷ İbn Acîbe (v. 1224/1809), tefsirinde Kehf, 18/79 ve Beled, 90/16. âyetlerinden istifade etmiştir.²⁸ Mahmûd Âlûsî (v. 1270/1854) ise Tevbe, 9/59. âyetle siyak ilişkisini kurarak başladığı tefsiri Beled, 90/16; Kehf, 18/29, 79; Bakara, 2/271. âyetleriyle devam ettirmiştir.²⁹ Sıddîk Hasan Han (v. 1307/1890) bu âyetin tefsirinde tek âyetle, Bakara, 2/271, yetinmiştir.³⁰

20. yüzyıl ve sonrasında yapılan tefsir çalışmaları³¹ arasında bu âyetle ilgili olarak Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsirine en fazla müracaat eden tefsirlerden biri de Menâr’dır. Reşîd Rızâ’nın (v. 1354/1935) çeşitli bağlamlarla Tevbe sûresi 60. âyetin tefsiri için kullandığı âyetler: Nisâ, 4/135, 6, 5; Nur, 24/32; Muhammed, 47/38; Duhâ, 93/8; Beled, 90/16; Bakara, 2/173, 271, 273; Kehf, 18/29; Mâide, 5/42; Âl-i İmrân, 3/104; Haşr, 59/7, 19. âyetleridir.³² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (v. 1361/1942) ise, bu âyetin tefsirinde Meâric, 70/25; Bakara, 2/273;³³ Beled, 90/16; Enfâl, 8/41, 60. âyetlerini kullanmıştır.³⁴

²⁵ Ebu’l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekir Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr fi’t-Tefsîri’l-Me’sûr* (Beyrut: Dâru’l-fikr, 1993), c. IV, s. 220-227.

²⁶ Şemseddin Hatîb Muhammed b. Ahmed Kahiri Şafii Şîrbînî, *Tefsîrû’l-Kur’ânî’l-Kerîm: es-Sıracü’l-münir* (harace ehâdîse ve allake aleyh Ahmed İzzu İnaye Dimaşki, Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, 2004/1425) c. II, s. 413-415.

²⁷ İsmail Hakî Bursevî, *Tefsîru Ruhi’l-beyân= Ruhü’l-beyân fi Tefsîri’l-Kur’an* (İstanbul: Mektebetu Eser [Eser Kitabevi], 1969/1389), c. III, s. 453-456.

²⁸ el-Hasenî İbn Acîbe, *Bahrü’l-Medîd fi Tefsîri’l-Kur’ânî’l-Mecid* (trc. Dilaver Selvi, İstanbul: Semerkand, 2012), c. III, s. 744-752.

²⁹ Ebü’s-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdullâh b. Mahmûd Âlûsî, *Ruhü’l-Meanî fi Tefsîri’l-Kur’ânî’l-Azim ve’s-Seb’i’l-Mesani* (ths. Muhammed Hüseyin Arab, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1997), c. IX-X, s. 174-82.

³⁰ Ebü’t-Tayyib Muhammed el-Kannevci Sıddik Hasan Han, *Fethü’l-Beyân fi Makasidü’l-Kur’ân* (göz. geç. Abdullah b. İbrâhim el-Ensârî, Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1992), c. V, s. 327-333.

³¹ 20. Yüzyıl öncesindeki bazı tefsirler için (özellikle işârî olanlar) akademik yetkinliğe sahip olmadığı şeklinde yapılacak itirazlara 20 yy. ve sonrasındaki tefsirler arasında örnek verdiğimiz birkaç eser de eklenebilir. Bununla birlikte bir tefsir kaynağı olarak Kur’ân’ı, yorum farklılıkları ve öznellik açısından ele alan bir çalışmada akademik olan/olmayan şeklinde bir ayrım gitmeksizin ortaya çıkan yorum ürünlerini yansıtabilecek şekilde değerlendirilmesi daha nesnel ve objektif sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır. Krş. Mustafa Öztürk, *Cumhuriyet Türkiye’sinde meal ve tefsirin serencamı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012).

³² Reşîd Rızâ, Muhammed Abduh, *Menar Tefsiri, Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Hakim, Tefsîru’l-Menar* (trc. Mehmet Erdoğan...[ve öte.], yayına haz. Fikret Başar, Hamza Türkmen, İstanbul: Ekin Yayınları, 2011), c. XII, s. 292-322.

³³ Üç farklı yer ve bağlamda kullanılmıştır.

³⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili: Yeni Mealli Türkçe Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Reisliği, 1935), c. IV, s. 2572-2582.

Merâgî'nin (v. 1371/1952) Beled, 90/16; Kehf, 18/29 ve Tevbe, 9/103³⁵ âyetleriyle Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirini gerçekleştirdiği görülmüştür. Seyyid Kutub (v. 1386/1966) ise bu âyeti tefsir ederken Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine yer vermeyenlerdendir.³⁶ Tefsirine "Kur'ân'ın Kur'ân'la İzahında Beyanın Parıltıları" ismini uygun gören Şinkitî (v. 1393/1973) Tevbe sûresinin tefsirinde zekâtla ilgili konulara oldukça fazla yer verse de sûrenin 60. âyetinin tefsirinde ilgili âyetin sadece bir unsurunu (köleler) bir cümle ile açıklamış ve bu açıklama içerisinde Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine yer vermemiştir.³⁷ İbn Âşûr (v. 1394/1973) sadece âyetin sibakına değil, hem âyet içi hem de âyetler arası muttasıl bütünlük içerisinde âyetin siyakına atıfta bulunmuştur. Bunun haricinde ise sadece Bakara, 2/185. âyetiyle iktifa etmiştir.³⁸ Mevdûdî (v. 1903-1979) tefsirinde Tevbe, 9/103. âyetiyle munfasıl bütünlüğün sûre içindeki âyetler arasındaki irtibatını kullanmıştır.³⁹ Hadis ve esbâb-ı nüzûl ağırlıklı açıklama yapan İzzet Derveze (v. 1404/1984) bu âyeti siyak ve sibak ilişkisi içerisinde 58-9. âyetlerle birlikte değerlendirmiş ayrıca Tevbe, 9/29, 34, 103; Enfâl, 6/41; Haşr, 59/7; Bakara, 2/272. âyetleriyle eserinde Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine yer vermiştir.⁴⁰

Saîd Havvâ (v. 1409/1989) siyak-sibak ilişkisi içerisinde Tevbe, 9/58-60. âyetleri beraber işlemesi dışında sadece Bakara, 2/271. âyetiyle Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirini kullanmıştır.⁴¹ Süleyman Ateş de Meâric, 70/24 ve 25. âyetleriyle Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsir metodunu uygulamıştır.⁴² Sâbûnî ise bu âyeti tefsir ederken Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine yer vermeyenlerdendir.⁴³

Mahmud Ustaosmanoğlu, yaptığı tefsirde Tevbe, 9/103;⁴⁴ Bakara, 2/271, 273; İsrâ, 17/26; Zâriyât, 51/19;⁴⁵ Duhâ, 93/8, 10; Mümtahine, 60/8, 9; Al-i İmran, 3/92; İnsân, 76/8; Hûd, 11/6;⁴⁶ Râ'd, 13/17; Necm, 53/17. âyetlerinden faydalanmıştır. Bunlara ek olarak özellikle münasebetini belirtmek üzere

³⁵ Ahmed Mustafa Merâgî, *Tefsîrül'l-Merâgî* (5. bs., Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1974), c. X-XII, s. 142-146.

³⁶ Seyyid b. Kutub b. İbrâhim Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân* (11. bs., Beyrut: Dârü's-Şuruk, 1985), c. III, s. 1668-1670.

³⁷ Muhammed Emin b. Muhammed Muhtâr Cekenî Şinkitî, *Edvâü'l-Beyân fi İzahî'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân* (Riyad: el-Matabiu el-Ehliyye, 1983), c. II, s. 553.

³⁸ Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusi İbn Âşûr, *Tefsîrül'l-Tahrir ve't-Tenvir* (Tunus: ed-Dârü't-Tunusiyye, 1984), c. VI; s. 234-241.

³⁹ Seyyid Ebü'l-A'la Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân* (trc. Ahmed Asrar, İstanbul: Bengisu Yayıncılık, 1997), c. II, 227-232.

⁴⁰ Muhammed İzzet b. Abdülhadi b. Derviş Derveze, *et-Tefsîrül'l-Hadis: Nüzul Sırasına Göre Kur'ân Tefsiri* (trc. Mehmet Baydaş, Vahdettin İnce, Ramazan Yıldırım, İstanbul: Ekin Yayınları, 1997), c. VII, s. 354-370.

⁴¹ Saîd Havvâ, *el-Esas fi't-Tefsîr* (3. bs., y.y.: Dârü's-Selam, 1991), c. IV, s. 2304-2311.

⁴² Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989), c. IV, s. 99-103.

⁴³ Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir: Tefsirlerin Özü* (trc. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1992), c. II, s. 494-495.

⁴⁴ Farklı bağlamlarda iki yerde kullanılmıştır.

⁴⁵ Farklı bağlamlarda iki yerde kullanılmıştır.

⁴⁶ Farklı bağlamlarda iki yerde kullanılmıştır.

Bakara, 2/177; Nisâ, 4/36; Haşr, 59/7. âyetleriyle Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinin muttasıl ve munfasıl bütünlük dâhilinde değerlendireceğimiz örneklerini vermiştir.⁴⁷ Hererî bu âyetin tefsirinde; Kehf, 18/79; Beled, 90/16; Tevbe, 9/60, 103; Furkan, 25/65. âyetlerinden istifade etmiştir.⁴⁸ Heyet tarafından hazırlanan Kur'ân yolu adlı tefsirde ise bu âyetin yorumunda hem sûre içi muttasıl hem de sûre içi ve sûre dışı munfasıl bütünlükten yararlanılmış ve Nisâ, 4/92; Tevbe, 9/58, 59, 103.⁴⁹ âyetler kullanılmıştır.⁵⁰

Şîi tefsirlerde de Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri konusunda müfessirden kaynaklanan farklılıklar görülebilir.⁵¹ Mesela Kummî (v. 307/919), tefsirinin genelinde Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsir metoduna Ayyâşî'den (v. 320/932) daha fazla yer vermektedir.⁵² Fakat Tevbe 60. âyette bu iki müfessir farklı âyetleri kullansalar da eşit sayıda âyetten istifade etmişlerdir. Kummî bu âyet için Bakara, 2/273. âyetine Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsir metodunda yer verirken⁵³ Ayyâşî ise bu âyetin tefsirinde Nisâ, 4/98. âyetinden istifade etmiştir.⁵⁴

b- Modern Tarzda Yapılan Çalışmalarda

Genelde semantik yöntemin kullanıldığı konulu tefsir⁵⁵ ve kavram tefsirleri⁵⁶ gibi tefsir çeşitlerinde Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine veya diğer âyetlerin kullanımına daha fazla rastlanmaktadır. Bu tür araştırmaların nazarî bütünlük çerçevesinde Kur'ân'ı anlamaya çalıştıkları görülmektedir. Geleneksel tefsirlerin Kur'ân'ı âyet âyet (atomik) ya da âyet grupları şeklinde yorumlama tekniğinde -ki bu metot müselsel, mevzîi, geleneksel ve

⁴⁷ Mahmud Ustaosmanoğlu, *Rûhu'l-Furkân Tefsiri* (İstanbul: Ahıska Yayınevi, 2011), c. XVII, s. 393-458.

⁴⁸ Muhammed Emin b. Abdullah b. Yusuf b. Hasan Uremmi Alevi Eşyubi Hererî, *Tefsîru Hadaiki'r-Ravh ve'r-Reyhan fi Ravaye Ulûmi'l-Kur'ân* (işraf ve müracaa Haşim Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdi, Beyrut: Dâru Tavki'n-Necat, 2001), c. XI, s. 299-316.

⁴⁹ Bu âyet farklı bağlamlarda iki yerde kullanılmıştır.

⁵⁰ Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur'an yolu: Türkçe meal ve tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003), c. III, s. 56-60.

⁵¹ Sünnî ve Şîi iki müfessiri karşılaştıran Mustafa Şentürk'ün verdiği örneklerde her iki yaklaşıma sahip olan müfessirin de Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinden istifade ettikleri fakat bu yöntemden faydalanarak açıkladıkları âyetlerin diğer bir deyişle bu yöntemi kullanarak pekiştirmek istedikleri düşüncelerine tekabül eden âyetlerin farklı olduğu görülmektedir. Krş. Mustafa Şentürk, *Kur'ân'ın Sünnî ve Şîi Yorumu -İbn Atıyye ve Tabresi Örneği-* (İstanbul: İnsan Yay., 2010), s. 203-208.

⁵² Aslan Habibov, "İlk Dönem Şii Tefsir Anlayışı" (Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), s. 154.

⁵³ Ebü'l-Hasan Ali b. İbrâhim Kummî, *Tefsîrü'l-Kummî* (thk. Tayyib el-Musevi el-Cezairi, y.y.: Mektebetü'l-Hüda, t.y.), c. I, s. 298-299.

⁵⁴ Ebü'n-Nasr Muhammed b. Mesud Ayyâşî, *Tefsîrü'l-Ayyâşî* (tlk. Haşim Resuli Muhallati, Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, 1991), c. II, s. 96-99.

⁵⁵ Kavram tefsiri genellikle konulu tefsirin bir alt başlığı olarak incelenmektedir. Kavram ve konulu tefsir arasındaki farklar için bkz. Muhsin Demirci, *Konulu Tefsire Giriş* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006), s. 101-3; Hasan Yılmaz, "Kur'ân Kelime ve İfadelerini Anlamada Kavram Tefsiri ve Semantik Analiz Yöntemi" (Doktora Tezi, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003), s. 91-98, 119-123.

⁵⁶ Kavram tefsiri ve semantik ilişkisi için bkz. Yılmaz, Hasan, s. 91-98, 109-113.

parçacı tefsir olarak da adlandırılmaktadır.⁵⁷ ortaya çıkan dolaylı da olsa bütünü algılamadaki ciddî engellerin⁵⁸ nazarî bütünlüğü esas alan konulu tefsir veya kavram tefsirlerinde aşıldığı söylenebilir. Bununla birlikte kendine has yapısıyla müfessire aktif bir rol yükleyen⁵⁹ bu tefsir metotlarında müfessirlerin tercihleri açısından âyetlerin kullanımında öznelliğe daha fazla rastlanılmaktadır.⁶⁰

Mustafa Öztürk, Kur'ân'da "sadaka" kavramına dair yaptığı çalışmasında⁶¹ Tevbe sûresinin 9/60. âyetinin sadece ilk ismi diyebileceğimiz "sadaka" kelimesi için yapılan açıklamalarda Bakara, 2/196, 271, 276, 263, 264; Nisâ, 4/114; Tevbe, 9/58, 60, 79, 103, 104; Mücâdele, 58/12, 13. ve bunlara ek olarak Yûsuf, 12/88; Bakara, 2/280; Nisâ 4/92; Mâide, 5/45; Tevbe, 9/75; Münâfikûn, 63/10; Ahzâb, 33/35; Hadîd, 57/18. âyetlerinin zikredildiğini görmekteyiz.⁶² Tefsir alanında yapılan kavram tefsiri ağırlıklı "infak" konulu bir yüksek lisans tezinde ise sadaka, infak ile ilişkili diğer yirmi üç kavramla⁶³ birlikte ele alınmış ve Tevbe, 9/60, 103; Bakara, 2/3; Yâsîn, 36/47; Enfâl, 8/3; Bakara, 2/264. âyetleri ışığında açıklanmıştır.⁶⁴ Yine aynı konuda fakat konulu tefsir ağırlıklı yapılan ayrı bir tezde "Tasadduk" kavramı zekât ve sadaka ayırımına yer verilerek işlenmiş ve diğer sekiz kavramla⁶⁵ beraber infakla ilişkisi içerisinde değerlendirilmiştir. "Sadaka" kavramı açıklanırken; Bakara, 2/196, 263, 264, 271, 276; Tevbe, 9/58, 60, 79, 103; Yûsuf, 12/88. âyetlere değinilmiştir.⁶⁶ Tevbe sûresinin 60. âyetinin unsurlarından İslam kültürü içerisinde vahiyden sonraki süreç içerisinde kavramlaşan "Fî Sebîlillâh" terkihi için, yapılan bir araştırmada hem âyetin kendisinden hem de; Bakara, 2/217, 273; En'âm, 6/116; Muhammed, 47/1; Sâd, 38/26; Hûd, 11/19, Nisâ, 4/167, Zâriyât, 51/19 âyetlerinden örnekler verilerek kavramın anlam alanı tespit edilmeye çalışılmıştır.⁶⁷ Hem kavram hem de konulu tefsir

⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Davut Aydın, *Tefsir Tarihi Çeşitleri ve Konulu Tefsir* (2. bs., İstanbul: Işık Yayınları, 2004), s. 72-75; Demirci, s. 35-8.

⁵⁸ İsmail Albayrak, "Kur'ân ve Anlatı(m) Bilim", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler- 13*, (2002): 91.

⁵⁹ Muhammed Bağır Sadr, *Kur'ân Okulu* (trc. Mehmed Yolcu, 2. bs., Ankara: Fecr Yayınevi, 1995), s. 24; Şahin Güven, *Çağdaş Tefsir Çalışmalarında Konulu Tefsir Metodu* (İstanbul: Şura Yayınları, 2001), s. 181.

⁶⁰ Ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Sıcak, s. 243-248.

⁶¹ Mustafa Öztürk, " 'Sadaka' Kavramının Kur'ân'daki Anlam Çerçevesi -Semantik Bir Tahlil Denemesi-", *Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi 12-13*, (2001): 457-487.

⁶² Öztürk, " 'Sadaka' Kavramının Kur'ân'daki Anlam Çerçevesi": 464-482.

⁶³ İhsân, Hayr, El-Amelu's-Sâlih (Sâlih-Sâlihât), Birr, Sabır, Takvâ, Ma'rûf, Salât, Rızık, Fî Sebîlillâh, İsrâ, Kerîm-İkrâm, İtâ, İ'tâm, Sadaka, Zekât, Buhl, Katr, Şuuh, İsrâf, Tebzîr, Zulüm, Münker, Şerr.

⁶⁴ Ayhan Kaya, "Kur'ân'da İnfak Kavramı" (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), s. 76-79.

⁶⁵ Nafaka, İhsân, İtâ, Atâ, Tasadduk, Zekât- Sadaka, Hayır, Karz-ı Hasen, Teâvün, Kerem.

⁶⁶ Aziz Tekiner, "Kur'ân'da İnfak" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s. 11-12.

⁶⁷ Murtaza Köse, " 'Fî Sebîlillâh' Kavramının Zekât Açısından Tahlili", *Atatürk Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi 21*, (2004): 107-134.

özelliği gösteren bir doktora çalışmasında ise Tevbe sûresi 60. âyet merkeze alınmasa da⁶⁸ yine bu âyetin bir unsurunu oluşturan “fakir” ve “fakirlik” kavramları Kur’ân’da geçtikleri bağlamlarla ayrıntılı bir şekilde araştırılmıştır. Bu araştırmalarda Kur’ân bütünlüğü içerisinde fakirlik kavramı, fakirlik konusu ve zenginlik kavramıyla fakirlik kavramının ortak ele alındığı konularda tekrarlarla beraber üç yüz kırk bir âyetten istifade edilmiştir.⁶⁹ Konulu tefsir çalışması olarak adlandırabileceğimiz bir doktora tezinde ise zekâtın verileceği yerlerin tedrici olarak gelişimi üzerinde durulmuş, nihai hükmün geldiği Tevbe, 9/60. âyete kadar ki geçen süreç “İhtiyaç Dışı Malların Verileceği Gruplar” başlığında; Bakara, 2/177, 215, 219; Duhâ, 93/9; Beled, 90/15, 16; Rûm, 30/38; İsrâ, 17/23, 26; Nahl, 16/90; Fecr, 89/17, 18 ve Mâûn, 107/2, 3. âyetleriyle gösterilmeye çalışılmıştır.⁷⁰ Yine konulu tefsir bağlamında yapılan bir çalışmada “Zekâtın Sarf Yerleri” başlığı altında âyetin unsurlarından sadece yolcularla ilgili açıklama için Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsirine (İsrâ, 17/26; Rûm, 30/38; Nisâ, 4/36; Enfâl, 8/41; Haşr, 59/7) başvurulmuştur.⁷¹ Tefsir alanında yapılmasa da Kur’ân’ı anlama gayretinin en güzel örneklerine şahit olduğumuz fıkıh ekolü içerisinde, Tevbe sûresi 60. âyet merkeze alınarak “Zekât verilecek kimseler” ismiyle yapılan yüksek lisans çalışmasında ise tekrarlarla birlikte yaklaşık 76 âyetten yararlanılmıştır.⁷² Fıkıh alanında yapılan diğer bir çalışmada ise “Zekâtın Ödeneceği Yerler” başlığında metin ve dipnotlarda elli küsur âyet-i kerîmeden faydalanılmıştır.⁷³ Yine fıkıh alanında yapılan farklı bir çalışmada “Zekâtın Verileceği Yerler” başlığında metin ve dipnotlarda toplam on bir âyetten istifade edilmiştir.⁷⁴ Başka bir çalışmada ise “Zekât Nerelere Verilir?” başlığında on beş âyetten yararlanılmıştır.⁷⁵ Ayrıca toplumun sorunlarına vurgu yapan ve dolayısıyla tefsir eyleminde özellikle muhatabı merkeze alarak Kur’ân’ı yorumlayan Abdullah Azzâm’ın (v. 1989) Tevbe sûresi 60. âyetin Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsirinde diğer müfessirlerin bu metot dâhilinde kullandıkları âyetlerden farklı olan birçok âyet-i kerîmeyi kullandığı görülecektir. Abdullah Azzâm’ın kullandığı âyetler ise; Bakara,

⁶⁸ Âyetin geçtiği yerler için bkz. Mustafa Şen, “Kur’ân’da Zenginlik ve Fakirlik” (Doktora Tezi, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), s. 21, 211.

⁶⁹ Şen, Mustafa, “Kur’ân’da Zenginlik ve Fakirlik” (Doktora Tezi, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).

⁷⁰ Ali Çiftci, “Mekkî Sûreler Bağlamında Kur’ân’da İnfak-Zekat İlişkisi” (Doktora Tezi, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), s. 269-273.

⁷¹ Nihat Temel, *Kur’ân’da Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak İnfak* (İstanbul: Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2001), s. 66-81.

⁷² Sibel Yılmaz/Duman, “Zekât Verilecek Kimseler” (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010).

⁷³ Vecdi Akyüz, *Zekat* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), s. 502-545; metin 20/dipnotlar 34.

⁷⁴ Yunus Vehbi Yavuz, *İslamda Zekat Müessesesi: (Zekatın Önemi, Nisabı, Verileceği Yerler, Devlete Verilmesi.) (Tamamlayıcı Bilgiler)* (2. bs., İstanbul: Türdav, 1975), s. 307-372; Metin 1/dipnotlar 10.

⁷⁵ Mustafa Hikmet Şentürk, *Soru ve Cevaplarla Zekat* (İstanbul: Rehber Yay., 2006), s. 167-209.

Yorum Farklılıkları Açısından Bir Tefsir Kaynağı Olarak Kur'ân-ı Kerîm

2/173, 271; Enfâl, 6/17, 29, 41, 61, 63; Yâsîn, 36/6; Âl-i İmrân, 3/126; Sâf, 61/4; Tevbe, 9/47, 61; Mâide, 5/33 ve Nisâ sûresinin 136. âyet-i kerîmeleridir⁷⁶

Tevbe sûresi 60. âyetin Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri bağlamında, yorumcuların kullandıkları âyetlerle ilgili değerlendirmelere geçmeden önce yukarıda sıraladığımız bilgilerin tablo halinde gösterilmesi meselenin daha rahat bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır.

SIRA NO	MÜFESSİRLER	Vefat Tarihi	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
			KULLANILAN AYETLER									
1	Taberî	(310/923)	2/61	2/273	2/273	18/29						
2	Kummî	(307/919)	2/273									
3	Ayyaşî	(320/932)	4/98									
4	Mattürîdî	(333/944)	2/273	4/43	6/141	8/67	9/58	9/103	59/8	90/15	90/16	
5	Semerkindî	(373/983)	2/273	18/79	90/16							
6	Kuşeyrî	(465/1072)	76/21									
7	Zemahşerî	(538/1144)	KULLANMAMIŞ									
8	Razî	(606/1209)	2/177	6/41	9/13	9/60	9/103	9/103	11/6	13/17	18/79	24/33
			47/38	51/19	51/19	75/24	75/25	90/14	90/15	90/16	90/16	96/6
9	Kurtubî	(671/1273)	2/271	2/273	4/1	9/103	18/79	59/18	93/8			
10	Nesefî	(710/1310)	KULLANMAMIŞ									
11	İKLİL		8/41									
12	İbn-i Kesir	(774/1373)	37/39									
13	T. ÇEVİRİSİ		2/155	2/188	2/267	2/267	2/273	4/29	6/141	8/41	9/103	9/103
			51/19	64/15								
14	Suyûtî	(911/1505)	2/271	2/273	17/26	51/19						
15	Şirbînî	(977/1570)	8/41	18/79								
16	Bursevî	(1137/1725)	KULLANMAMIŞ									
17	İbn Acîbe	(1224/1809)	18/79	90/16								
18	M. Âlîsî	(1270/1854)	2/271	9/59	18/29	18/79	90/16					
19	Hasan Han	(1307/1890)	2/271									
20	Reşid Rıza	(1354/1935)	2/173	2/271	2/273	3/104	4/5	4/6	4/135	5/42	18/29	24/32
			47/38	59/7	59/19	90/16	93/8					
21	H.Yazır	(1361/1942)	2/273	2/273	2/273	8/41	8/60	70/25	90/16			
22	Meragî	(1371/1952)	9/103	18/29	90/16							
23	S. Kutub	(1386/1966)	KULLANMAMIŞ									
24	İbn-i Âşûr	(1394/1973)	2/185	9/59	9/60							
25	Şinkâfî	(1393/1973)	KULLANMAMIŞ									
26	Mevdufî	(1903-1979)	9/103									
27	İ. Derveze	(1404/1984)	2/272	6/41	9/29	9/34	9/58	9/59	9/103	9/103	59/7	
28	S. Havvâ	(1409/1989)	9/58	9/59	9/60	2/271						
29	Süleyman Ateş		70/24	70/25								
30	Sabunî		KULLANMAMIŞ									
31	Mahmud Ustaosmanoğlu		2/177	2/271	2/273	3/92	4/36	9/103	9/103	11/6	11/6	13/17
			17/26	51/19	51/19	53/17	59/7	60/8	60/9	76/8	93/8	93/10
32	Hererî		18/79	9/60	9/103	25/65	90/16					
33	Kur'ân Yolu/Heyet		4/92	9/58	9/59	9/103	9/103					
33	TÜM MÜFESSİRLER		2/61	2/155	2/173	2/177	2/185	2/188	2/267	2/271	2/272	2/273
			3/92	3/104	4/1	4/5	4/6	4/29	4/36	4/43	4/92	4/98
			4/135	5/42	6/41	6/141	8/41	8/60	8/67	9/13	9/29	9/34
			9/58	9/59	9/60	9/103	11/6	13/17	17/26	18/29	18/79	24/32
			24/33	25/65	37/39	47/38	51/19	53/17	59/7	59/8	59/18	59/19
			60/8	60/9	64/15	70/24	70/25	75/24	75/25	76/21	76/8	90/14
			90/15	90/16	93/8	93/10	96/6	96/7				

⁷⁶ Abdullah Azzâm, *Tevbe Sûresi Tefsiri (Cihat Dersleri)* (3. bs., İstanbul: Buruc Yay., 2007), s. 452-505.

SIRA	YAZAR	KONU	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
KULLANILAN AYETLER												
1	Mustafa Öztürk	Sadaka Kavramı	2/196 9/60 63/10	2/271 9/75	2/276 9/79	2/263 9/103	2/264 9/104	2/280 12/88	4/92 33/35	4/114 57/18	5/45 58/12	9/58 58/13
2	Ayhan Kaya	Sadaka (Kavram)	2/3	2/264	8/3	9/60	9/103	36/47				
3	Aziz Tekiner	Sadaka (Konu)	2/196	2/263	2/264	2/271	2/276	9/58	9/60	9/79	9/103	12/88
4	Murtaza Köse	Fi Sebîlillah	2/217	2/273	4/167	6/116	9/60	11/19	38/26	47/1	51/19	
5	Mustafa Şen	Fakirlik kavram ve konusu	341 AYET									
6	Nihat Temel	Yokular	4/36	8/41	17/26	30/38	59/7					
7	Ali Çiftci	İhtiyaç Dışı Malların Verileceği Gruplar	2/177 90/15	2/215 93/9	2/219 107/2	16/90 107/3	17/23	17/26	30/38	89/17	89/18	90/16
8	Sibel Yılmaz	Zekât Verilecek Kimseler	76 AYET									
9	Vecdi Akyüz	Zekâtın Ödeneceği Yerler	54 AYET									
10	Y. Vehbi Yavuz	Zekâtın Verileceği Yerler	11 AYET									
11	M. H. Şentürk	Zekat Nerelelere Verilir?	15 AYET									
12	Abdullah Azzâm	Tevbe Süresi (Cihad Dersleri)	2/173 9/47	2/271 9/61	3/126 36/6	4/136 61/4	5/33	6/17	6/29	6/41	6/61	6/63
MÜFESSİRLERDE AYET KULLANIM SIKLIKLARI												
Ayete Sayısı			0	1	2	3	4	5	7	9	12	15
Müfessir Sayısı			6	7	3	3	3	3	2	2	1	1
Ayete Sayısı			20	21	66 Ayet							
Müfessir Sayısı			1	1	33 Müfessir Toplam							

Değerlendirme ve Sonuç

Genel itibarıyla tefsirlere bakıldığında müfessirlerin birbirlerinden az-çok sayıdaki aynı-farklı âyetleri; aynı-farklı bağlamlarda, farklı tekrar sayılarıyla, diğer açıklama unsurları arasında farklı yoğunluklarla kullandıkları görülmüştür.

İncelediğimiz müfessirler arasında Zemahşerî, Nesefî, Bursevî, Seyyid Kutub, Şinkitî, Sâbûnî bu âyeti tefsir ederken açık olarak Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsir metodunu kullanmamışlardır.⁷⁷ Bu durum bize Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsir metodunun her âyet için vazgeçilmez bir metot olmadığını göstermektedir. İlgili âyetin tefsirinde âyete yer vermeyenler içinde tefsir ismi ve giriş kısmındaki usûl vurgusuyla Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine dikkat çeken Şinkitî'nin de bulunması önemlidir. Her ne kadar bir müfessir bir tefsir metodunda uzmanlaşıp hatta gaye edinerek tefsirinde bu metodu yansıtmaya çalışsa da bu durum o müfessirin her âyet için aynı performansı sergileyebileceğini veya âyetin buna imkân tanıma açıklığının aynı derecede olacağını göstermemektedir. Bununla birlikte sözü geçen altı müfessirin bu âyetin yorumuna tefsirleri içerisinde ayırdıkları hacme bakıldığında genel olarak yapılan yorumların bir iki sayfayı aşmadığı görülmektedir. Bu durum ise yapılan yorumlarda farklı tefsir metotlarından istifade edilmesinin bir yönüyle âyetin tefsirine ayrılan bölümün uzunluğuyla doğru orantılı olduğunu göstermektedir.⁷⁸ Ayrıca tefsirin genel hacminin bir âyet için

⁷⁷ Özellikle muttasıl bütünlük çerçevesinde Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinden bigâne kalma mümkün olmamaktadır. Bkz. Sıcak, s. 227-34. Bu sebeple "Açık olarak" kaydıyla sözü geçen müfessirlerin Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirini belirgin bir şekilde, istifade edilen âyetler gösterilerek kullanmadıkları ifade edilmek istenilmektedir.

⁷⁸ Elbette yaptığımız tespitin sebep ve sonuç açısından birbirini gerektirdiği belirtilmelidir. Hacimli bir yorum yapılmak planlandığı için birçok yoruma yer verilmiştir aynı zamanda farklı yorumlama metotları kullanıldığı için yapılan yorumun hacmi de gelişmiştir. Bu ise bize

ayrılan bölüme etki ettiği, Kutub'un tefsiri düşünüldüğünde ise bunun tek başına mutlak olarak belirleyici olmadığı ifade edilmelidir.

Bu âyetin tefsirinde el-Kuşeyrî, İbn Kesîr, Sıddîk Hasan Han, Şeyh Abdülhak, Mevdûdî, Ayyâşî ve Kummî ise sadece birer âyet kullanmışlardır. Bu yedi müfessirin iradî bir tercih olduğunu düşündürecek şekilde farklı farklı âyetlerden istifade ettikleri görülmektedir. Bu durum belli bir âyetle ilgili olarak belirli bir metodun kullanılmasında bile farklı sonuçlar elde edilebileceğini göstermesi açısından önemlidir. Tek âyetin kullanıldığı tefsirlere bakıldığında genel olarak âyetin farklı unsurlarının farklı âyetler bağlamında açıklandığı görülmektedir. Bununla beraber bir âyetin belirli bir unsurunun da farklı bir âyetle tefsir edilmesi imkân dâhilindedir. Böylelikle kullanılan metot âyetin yorumunda öznellik faktörünü tamamıyla ortadan kaldıramamaktadır. Yine incelediğimiz müfessirlerden üçü tefsirlerinde ikişer âyet kullanmışlardır. Bu altı âyetin hepsinin olmasa da dört tanesi yani %66'sı birbirinden farklı âyetlerdir. Sonuç olarak beş farklı âyet ve sadece bir tekrar bulunmaktadır. Bu veri de kullanılan metotta öznellik hakkındaki çıkarımımızı desteklemektedir.

Yapılan araştırma dâhilinde incelenen otuz üç tefsirde Tevbe sûresinin 60. âyetinin yorumlarında en fazla kullanılan âyet yine aynı sûrenin 103. âyetidir. Bu âyet on farklı tefsirde on beş kez Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri metodu dâhilinde kullanılmıştır. Böylelikle müfessirlerin ancak %30'u bir âyet üzerinde ittifak edebilmişlerdir.⁷⁹ En fazla kullanılan ikinci âyet ise Bakara sûresinin 2/273. âyetidir. Bu âyetten on farklı tefsirde on üç kez istifade edilmiştir. Tefsirlerinde Tevbe, 9/103. âyeti kullanan müfessirlerden altısı Bakara, 2/273. âyete tefsirlerinde yer vermemişlerdir. Bu ise en çok kullanılan iki âyete tefsirlerinde yer veren on altı müfessirin ikinci olarak aynı âyet üzerine ittifak etme oranlarının %25 olduğunu göstermektedir. Tevbe sûresinin 60. âyetinin yorumlarında en fazla kullanılan iki âyeti tefsirlerinde beraber kullanan dört müfessirin incelediğimiz 33 müfessire oranı ise %12'dir. Bu veri ise Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri adına bir kaynak olarak Kur'ân'ın kendisinin hâlihazırdaki tefsir pratiği açısından sonuçları düşünüldüğünde öznel arası ortak bir kullanımdan ne kadar uzak olduğunu göstermektedir.⁸⁰ Üçüncü sırada ise dokuz farklı tefsirde on kez kullanılan Beled sûresinin 90/16. âyeti gelmektedir. Toplamda 66 farklı âyet tekrarlarla beraber 33 tefsir içinde 149 yerde kullanılmıştır.

Genel bir ifadeyle Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri açısından kısmî çakışmaların ve ittifakların varlığıyla birlikte tam uyuşmanın, sadece altı müfessirin bu

müfessirin yorumlamaya başlamadan önceki zihninde yaptığı tasarımın, etkinliğine dair fikir vermektedir.

⁷⁹ Bu ittifak ise sadece aynı âyeti kullanmak üzerinedir yoksa farklı müfessirlerin aynı âyeti farklı bağlamlarda farklı anlamlar için kullanmaları imkân dâhilindedir. Hatta aynı müfessirin aynı âyeti birkaç kez farklı bağlamlarda kullanması da oldukça sık rastlanan bir durumdur.

⁸⁰ Krş. Mustafa Öztürk, "Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri: Bir Mahiyet Soruşturması", *Çukurova Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2, (2008): 10; Sıcak, s. 299.

metodu kullanmama üzerine yaptıkları icma'da olduğu söylenebilir. Bu durum öznelğin varoluşsal olarak kaçınılmaz olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir.⁸¹ Böylelikle öznelğin yapılmayan değil yapılan yorumla birlikte başladığı ve yapılan yorumlarda ilerleme oldukça da artacağı ön görülebilir.

Tevbe 60. âyetin tefsirinde en fazla âyet kullanan müfessir yirmi bir âyetle, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirini tefsiri için bir esas kabul eden⁸² Fahreddin Râzî'dir. Onu, yirmi âyetle Mahmud Ustaosmanoğlu ve on beş âyetle Reşid Rızâ takip etmektedir. Tüm müfessirlerin kullandıkları toplam âyet sayısı altmışaltı⁸³ olduğu için pratikte bu gerçekleşmeye de teori olarak en fazla âyet kullanan bu üç müfessirin tamamen farklı âyetleri kullanma imkânları da vardır. Üç müfessir hakkında yaptığımız bu basit sıralama bile ilmin ve ilim imkanlarının sürekli biriktiği ve geliştiği düşünülürken -sadece âyet sayısı baz alındığında- diğer tüm faktörleri, Fahreddin Râzî'nin öznelğinin nasıl geride bıraktığı rahatlıkla görülebilir.⁸⁴ Böylelikle bir müfessire etki ettiği düşünülen sosyolojik, psikolojik, tarihsel ve kültürel parametrelerin o müfessir için mutlak manada belirleyici ve sınırlandırıcı olduğu düşünülmemelidir. Fahreddin Râzî yaptığı yorumlar ve tarihsel gelişimini vermeye çalıştığımız âyet kullanım tablosunda diğer müfessirden farklılığını açıkça göstermekte böylelikle yukarıdaki çıkarımımıza "zamanını aşan bir müfessir" olarak temel teşkil etmektedir.

Genel olarak muttasıl ve munfasıl bütünlüğe en fazla dikkat eden müfessir Fahreddin Râzî olsa da sûre içi munfasıl bütünlüğü en fazla kullanan İzzet Derveze'dir. Bu hususta Derveze'nin tefsirinin geneli için belirlediği metodun⁸⁵ bu âyet için kullandığı Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri metodunu etkilediği söylenebilir. Bu durum ise âyet yorumu için belirlenen metodun müfessirin genel metodolojisi içerisinde kendi öznelğine has bir şekilde yeniden şekillendiğini göstermesi açısından önemlidir. Muttasıl bütünlüğü diğer müfessirlere nazaran daha fazla vurgulayan müfessirler ise Mâtürîdî, M. Âlûsî, İbn Âşûr, İ. Derveze, S. Havvâ, Hererî ve Kur'ân Yolu heyeti'dir.

Son devirlerde yapılan çalışmalara gelince, hem kullanılan âyet sayılarının fazlalığı hem de kullanılan âyetlerin birbirinden farklı olmasını baz alarak öznelğin daha da belirginleştiği rahatlıkla söylenebilir. Ayrıca Mustafa Şen'in "Kur'ân'da zenginlik ve fakirlik" adlı doktora tezindeki sadece

⁸¹ Sıcak, s. 67-9.

⁸² İsmail Cerrahoğlu, "Fahreddin er-Râzî ve Tefsiri", *Atatürk Üniv. İslami İlimler Fak. Der. 2*, (1977): 29.

⁸³ Araştırmamızda tespit ettiğimiz âyet sayısına bağlı olarak kabul ettiğimiz bu örneklem, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri metodu için teoride bir âyet için altı bin küsurlük sayısıyla kendi dâhil tüm Kur'ân âyetlerinden oluşmaktadır.

⁸⁴ Benzer bir yaklaşım için bkz. Muhammet Nedim Tan, "Abdullah Ensârî Herevî'nin Tasavvuf Tarihindeki Yeri ve Sad Meydân'ı" (Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), s. 458.

⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mesut Okumuş, "Muhammed İzzet Derveze ve Tefsir'deki metodu" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994).

fakirlik kavramıyla alakalı olarak⁸⁶ istifade edilen âyetlerin sayısının üç yüz küsur olması temel on iki unsura sahip olan Tevbe sûresi 60. âyetin farklı bağlamdaki tekrarlarla beraber yaklaşık 4000 âyetle tefsir edilebileceğini teorik olarak göstermektedir. Bununla birlikte konunun spesifikleşmesi ölçüsünde tekrarların başladığına ve arttığına da şahit olunmaktadır. Bu durumun her konuda var olan âyetlerin bağlamlarıyla belirlenmesi sonrasında değişebileceği düşünülebilir. Fakat tefsir geleneği içerisinde Tevbe sûresi 60. âyet pratiğinde, tarih boyunca yorumlarını Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri açısından kısmen ortaya koymaya çalıştığımız müfessirlerin tefsirleri ortaya koydukları çeşitlilikle bu düşüncemizde temkinli olmamızı gerektirmektedir. Şu anki şartlara göre ilerideki bilgi birikimi ve yöntemler, nesnelliği ve tek sesliliği getirirse de yeni şartların ortaya çıkışı, yorumcuları nesnelleşen gelenek üzerinde öznelliğe sürükleyecektir. Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri adına pratiğe ve teoriye, geçmişe ve geleceğe ait bu söylemlerimiz, Kur'ân tefsir yöntemlerinden herkesin ittifakla kabul ettiği bir yöntemde bile ne kadar çok farklılıklar olabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Bununla birlikte Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri metodunun kullandığı kaynak bağlamında ortaya koyduğumuz bu farklılıkların ve kullanılan âyet sayısındaki azlık ve çokluğu; başarılı olmak veya olmamak, diğer bir deyişle yapılan yorumun doğru ve nesnel olması mânasına gelmediği ise dikkat çekilmesi gereken bir diğer husustur.⁸⁷

Nesnellik vurgusunu, kullandığı kaynaktan ve Kur'ân'ın bütünlüğü öngörüsünden alan Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri metodu, kaynak kullanımı açısından her müfessir için bağlayıcı ve vazgeçilmez olmamıştır. Bu metodu kullanan müfessirler ise aynı metodu farklı kaynaklarla (âyet) kullanmışlardır. Zaman içerisinde kullanılan âyetler açısından birikimsel bir gelişme gözlense de bu gelişimin diğer müfessirler adına bağlayıcı olmadığı görülmektedir. Böylelikle Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri her ne kadar diğer yorumlama metotlarına kıyaslandığında "en güzel, sağlam ve güvenilir metot" şeklinde vasıflandırılıp bu vasfı haiz olması adına birçok gerekçeye sahip olsa da tek başına, yorumda nesnelliği sonuç veren vazgeçilmezlik ve genel geçerlik özelliklerinden mahrumdur.

⁸⁶ Bu tez hem zenginlik hem de fakirlik kavramlarını incelese de sadece fakirlikle ilgili bölümlerdeki âyetler hesaplanmıştır.

⁸⁷ Krş. Mehmet Akif Koç, *İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri: İbn Ebi Hatim (ö. 327/939) Tefsiri Örneğinde Bir Literatür İncelemesi* (Ankara: Kitabiyat, 2003), s. 103.

Kaynakça

- Albayrak, İsmail, "Kur'ân ve Anlatı(m) Bilim", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler- 13*, (2002): 87-103.
- Aydüz, Davut, *Tefsir Tarihi Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, 2. bs., İstanbul: Işık Yayınları, 2004.
- Akyüz, Vecdi, *Zekat*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.
- Âlûsî, Ebü's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdullâh b. Mahmûd, *Ruhü'l-Meani fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesani*, Ths. Muhammed Hüseyin Arab, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1997.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989.
- Atik, Aydın, "İbn Kesîr'in Kur'ân'ı Kur'ân'la Tefsiri", Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- Ayyâşî, Ebü'n-Nasr Muhammed b. Mesud, *Tefsîrü'l-Ayyâşî*, tlk. Haşim Resuli Muhallati, Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, 1991.
- Azzâm, Abdullah, *Tevbe Sûresi Tefsiri (Cihat Dersleri)*, 3. bs., İstanbul: Buruc Yay., 2007.
- Benton, Ted; Ian Craib, *Sosyal Bilim Felsefesi: Toplumsal Düşüncenin Felsefi Temelleri*, trc. Ümit Tatlıcan, Berivan Binay, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2008.
- Bolay, S. Hayri, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, 9. bs., Ankara: Akçağ Yay., 2004.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Tefsîru Ruhi'l-beyân= Ruhü'l-beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, İstanbul: Mektebetu Eser [Eser Kitabevi], 1969/1389.
- Cerrahoğlu, İsmail, "Fahrüddîn er-Râzî ve Tefsiri", *Atatürk Üniv. İslami İlimler Fak. Der 2*, (1977): 7-57.
- Çiftci, Ali, "Mekkî Sûreler Bağlamında Kur'ân'da İnfak-Zekat İlişkisi", Doktora Tezi, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Demirci, Muhsin, *Konulu Tefsire Giriş*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.
- Derveze, Muhammed İzzet b. Abdülhadi b. Derviş, *et-Tefsîrü'l-Hadis: Nüzul Sırasına Göre Kur'ân Tefsiri*, trc. Mehmet Baydaş, Vahdettin İnce, Ramazan Yıldırım, İstanbul: Ekin Yayınları, 1997.
- Erten, Mevlüt, *İslam Tefsir Geleneğinde Öznellik*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2011.
- Güven, Şahin, *Çağdaş Tefsir Çalışmalarında Konulu Tefsir Metodu*, İstanbul: Şura Yayınları, 2001.
- Habibov, Aslan, "İlk Dönem Şii Tefsir Anlayışı", Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Hanefî, Muhammed Abdülhak b. Şâh Hindi, *el-İklil ala Medârikü't-tenzîl ve hakaikü't-te'vîli'l-İmam en-Nesefti*, tahkik Muhyiddin Üsâme el-Bayrakdâr, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2012.

Hererî, Muhammed Emin b. Abdullah b. Yusuf b. Hasan Uremmi Alevi Esyubi, *Tefsîru Hadaiki'r-Raoh ve'r-Reyhan fi Ravaye Ulûmi'l-Kur'ân*, işraf ve müracaa Haşim Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdi, Beyrut: Dâru Tavki'n-Necat, 2001.

İbn Acîbe, el-Hasenî, *Bahrü'l-Medîd fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecid*, trc. Dilaver Selvi, İstanbul: Semerkand, 2012.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusi, *Tefsîrû't-Tahrir ve't-Tenvir*, Tunus: ed-Dârü't-Tunusiyye, 1984.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azim*, tahk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., Kahire: Müessesetu Kurtuba; Mektebetü'l-Evladi'ş-Şeyh li't-Türas, 2000.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, trc. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, İstanbul: Çağrı Yay., 1994.

Karaman, Hayreddin v. dğr., *Kur'an yolu: Türkçe meal ve tefsir*; Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003.

Karataş, Ali, "Rivâyet ve Dirâyet Kaynakları Açısından Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ı", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler- 47*, (2010): 161-174.

Kaya, Ayhan, "Kur'ân'da İnfak Kavramı", Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Koç, Mehmet Akif, *İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri: İbn Ebi Hatim (ö. 327/939) Tefsiri Örneğinde Bir Literatür İncelemesi*, Ankara: Kitabiyat, 2003.

Köse, Murtaza, " 'Fî Sebîlillâh' Kavramının Zekât Açısından Tahlili", *Atatürk Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi 21*, (2004):107-134.

Kummî, Ebü'l-Hasan Ali b. İbrâhim, *Tefsîrû'l-Kummî*, thk. Tayyib el-Musevi el-Cezairi, y.y.: Mektebetü'l-Hüda, t.y.

Kuhn, Thomas, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kuyaş, İstanbul: Kırmızı Yay., 2008.

Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Cami li-Ahkami'l-Kur'ân*, i'tina ve tsh. Hişam Semîr el-Buhari, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.

Kuşeyrî, Abdulkerim, *Letâifu'l-İşârât: Kuşeyri Tefsiri*, trc. Mehmet Yalar, İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2012.

- Matürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *Te'vilâtü'l-Kur'ân: el-A'raf-et-Tevbe*, tahkik Ertuğrul Boynukalın, müracaa Bekir Topaloğlu, İstanbul: Mizan Yayınevi, 2006.
- Merâgi, Ahmed Mustafa, *Tefsîrû'l-Merâgi*, 5. bs., Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1974.
- Mevdûdî, Seyyid Ebü'l-A'la, *Tefhimü'l-Kur'ân*, trc. Ahmed Asrar, İstanbul: Bengisu Yayıncılık, 1997.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Tefsîrû'n-Nesefî = Medârikü't-tenzîl ve hakaikü't-te'vîl*, tahkik ve tahrir Yusuf Ali Büdeyvi, Dîmaşk; Beyrut: Daru İbn Kesir, 2008/1429.
- Okumuş, Mesut, "Muhammed İzzet Derveze ve Tefsir'deki metodu", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- Öztürk, Mustafa, *Cumhuriyet Türkiyesi'nde meal ve tefsirin serencamı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012.
- Öztürk, Mustafa, " 'Sadaka' Kavramının Kur'ân'daki Anlam Çerçevesi - Semantik Bir Tahlil Denemesi-", *Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12-13, (2001): 457-487.
- Öztürk, Mustafa, "Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri: Bir Mahiyet Soruşturması", *Çukurova Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2, (2008): 1-20.
- Râzî, Fahreddîn, *Mefâtihu'l-Gayb*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Reşîd Rızâ, Muhammed Abduh, *Menar Tefsiri, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakim, Tefsîru'l-Menar*, trc. Mehmet Erdoğan...[ve öte.], yayına haz. Fikret Başar, Hamza Türkmen, İstanbul: Ekin Yayınları, 2011.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safoetü't-Tefasir: Tefsirlerin Özü*, trc. Sadreddin Gümüç, Nedim Yılmaz, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1992.
- Sadr, Muhammed Bağır, *Kur'ân Okulu*; trc. Mehmed Yolcu, 2. bs., Ankara: Fecr Yayınevi, 1995.
- Sâid Havvâ, *el-Esas fi't-Tefsîr*, 3. bs., y.y.: Dârü's-Selam, 1991.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys İmamülhüda Nasr b. Muhammed b. Ahmed, *Tefsîrû's-Semerkandî: Bahru'l-Ulûm*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Seyyid Kutub, Seyyid b. Kutub b. İbrâhim, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, 11. bs., Beyrut: Dârü's-Şuruk, 1985.
- Sıcak, Ahmet Sait, "Kur'ân Tefsirinde Öznellik", Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Sıddik Hasan Han, Ebü't-Tayyib Muhammed el-Kannevci, *Fethü'l-Beyân fi Makasidi'l-Kur'ân*, göz. geç. Abdullah b. İbrâhim el-Ensârî, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1992.

Süyûtî, Ebu'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekir, *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*, Beyrut: Dâru'l-fikr, 1993.

Şen, Mustafa, "Kur'ân'da Zenginlik ve Fakirlik", Doktora Tezi, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Şentürk, Mustafa Hikmet, *Soru ve Cevaplarla Zekat*, İstanbul: Rehber Yay., 2006.

Şentürk, Mustafa, *Kur'ân'ın Sünnî ve Şii Yorumu -İbn Atıyye ve Tabresi Örneği-*, İstanbul: İnsan Yay., 2010.

Şirbînî, Şemseddin Hatib Muhammed b. Ahmed Kahiri Şafii, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-Kerîm: es-Sîracü'l-münîr*, harace ehâdîse ve allake aleyh Ahmed İzzu İnaye Dımaşki, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 2004.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-fikr, 1995.

Tan, Muhammet Nedim, "Abdullah Ensârî Herevî'nin Tasavvuf Tarihindeki Yeri ve Sad Meydân'ı", Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Taslaman, Caner, "İzâfiyet Teorisi, Değerler ve Tanrı-Evren İlişkisi", *M.Ü.İ.F.D.* 33, (2007): 5-20.

Tekiner, Aziz, "Kur'ân'da İnfak", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Temel, Nihat, *Kur'ân'da Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak İnfak*, İstanbul: Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2001.

Türcan, Saliha, "Rivayet tefsiri geleneğinin dönüşümü İbn Kesir (Ö.774/1373) Tefsiri örneği üzerinden", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Ustaosmanoğlu, Mahmud, *Rûhu'l-Furkân Tefsiri*, İstanbul: Ahıska Yayınevi, 2011.

Yavuz, Yunus Vehbi, *İslamda Zekat Müessesesi: (Zekatın Önemi, Nisabı, Verileceği Yerler, Devlete Verilmesi,)* (Tamamlayıcı Bilgiler), 2. bs., İstanbul: Türdav, 1975.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili: Yeni Mealli Türkçe Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Reisliği, 1935.

Yılmaz, Hasan, "Kur'ân Kelime ve İfadelerini Anlamada Kavram Tefsiri ve Semantik Analiz Yöntemi", Doktora Tezi, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

Yılmaz/Duman, Sibel, "Zekât Verilecek Kimseler", Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Üner, Aslı, "Sosyal Bilimlerde Nesnellik Sorunu", Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidü't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvili fi Vucûhi't-Te'vîl*, Mısır, 1354.

